

«Η Επανάσταση είναι υπόθεση πολλών»

Ο Γιώργος Μαργαρίτης*, Καθηγητής Ιστορίας στο Τμήμα Πολιτικών Επιστημών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, είναι ένας από τους πλέον διακεκριμένους ιστορικούς, με βασικό πεδίο έρευνας την ελληνική και ευρωπαϊκή Ιστορία, αλλά και ειδικότερα την ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης και τον πόλεμο της ανεξαρτησίας.

Το πρόσφατο βιβλίο του έχει τίτλο «Ενάντια σε φρούρια και τείχη - 1821 - Μια μικρή εισαγωγή για την Ελληνική Επανάσταση». Αυτό που το χαρακτηρίζει είναι η αφηγηματική δεξιοτεχνία, η ικανότητα του συγγραφέα να συνθέτει ένα τεράστιο υλικό σε μια συνεκτική εξιστόρηση. Καθόλου μικρά επιτεύγματα, ειδικά φέτος που πολλοί αναγνώστες αναζητούν βιβλία που θα τους εισάγουν στα μεγάλα προβλήματα της Ιστορίας της Ελληνικής Επανάστασης, χωρίς εκπτώσεις στον επιστημονικό λόγο ή απλουστεύσεις.

- Σε αντίθεση με άλλα ιστορικά εγχειρήματα, που επικεντρώνονται σε επιμέρους πτυχές της Επανάστασης, εσείς επιχειρείτε με αυτό το βιβλίο, που ορίζεται ως «μικρή εισαγωγή», μια συνεκτική αφήγηση της Ελληνικής Επανάστασης, από την προετοιμασία της μέχρι τον πρώτο μεγάλο σταθμό της Επανάστασης, την Άλωση της Τριπολιτσάς. Ποια είναι τα προβλήματα που αντιμετωπίσατε ως ιστορικός σε αυτή την προσπάθεια; Ποια τα οφέλη και ποιες οι πιθανές απώλειες;

Δεν ανήκω -επιθυμώ τουλάχιστον να μην ανήκω- σε εκείνες τις σχολές ιστοριογραφίας που ταυτίζονται με τη «συλλεκτική» αρχειοδιφία, που απορρίπτουν τα σχήματα και διαχέουν τα ευρήματα και το έργο τους στο επιμέρους, το περιθωριακό, το ειδικό, το αποσπασματικό, το επουσιώδες. Το έργο του ιστορικού είναι η οικοδόμηση σχημάτων, ερμηνευτικών σχημάτων, μέσα από τη νοητική, την επιστημονική επεξεργασία των υλικών που διαθέτει. Έργο του είναι να συγκρίνει, έτσι ώστε να μπορεί να κρίνει, να συσχετίζει, έτσι ώστε να μπορεί να γενικεύσει, να παντρεύει την όποια πληροφορία με ένα ευρύτερο υπόστρωμα παιδείας και, όλα αυτά, να τα παραδίδει μέσα από την αφήγηση στο ευρύ κοινό, να τα διαχέει στη γύρω κοινωνία συμβάλλοντας στην παιδεία του κόσμου μέσα στον οποίο ζει.

Η ιστορία δεν κινείται ευθύγραμμα. Προχωρά, ελίσσεται, επιστρέφει, ολισθαίνει πάνω σε ένα τοπίο που πάντοτε είναι διαφορετικό από το προηγούμενό του, που πολύ

συχνά όμως μοιάζει με το *deja vu*, με κάποια κατάσταση που έχει ξανασυμβεί. Η κίνησή της είναι σπειροειδής, όπως το διατύπωσε ένας μεγάλος θεωρητικός του 19ου αιώνα. Το ίδιο συμβαίνει με την ιστοριογραφία.

Η τελευταία χρησιμοποιεί τα εργαλεία της δικής της εποχής, του ιστορικού πλαισίου μέσα στο οποίο διαμορφώνεται. Τις ιδέες επίσης, τον τρόπο σκέψης και ανάλυσης. Ως εκ τούτου, η ποιότητα της κάθε εποχής έχει τη σημασία της.

Στη «δυτική» ιστοριογραφία ο 19ος αιώνας έχει δώσει «ιερά τέρατα», μεγάλα έργα και έχει δημιουργήσει σχολές. Στην ουσία δημιούργησε την επιστήμη της ιστορίας, όπως την αντιλαμβανόμαστε έκτοτε. Αυτό δεν οφείλεται στο ότι οι τότε ιστορικοί ήταν πιο ταλαντούχοι και πιο έξυπνοι από εμάς, του 21ου αιώνα. Οφείλεται στο ότι ο τότε «δυτικός» κόσμος, θεμελιωμένος πάνω στον ριζοσπαστικό και κατακλυσμιαίο καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και στο υπόστρωμα των βιομηχανικών επαναστάσεων, ανέλαβε να οργανώσει όχι μόνο τις κοινωνίες της Ευρώπης και της βόρειας Αμερικής, αλλά, μέσα και από τον ύστερο αποικισμό, τον κόσμο ολόκληρο.

Δεν μπορείς να οργανώσεις τον κόσμο ολόκληρο, την ανθρωπότητα, χωρίς γνώσεις και σχέδιο. Χωρίς παιδεία, με άλλα λόγια. Παιδεία επιστημονική και πολιτική – η απόσταση ανάμεσα στα δύο δεν είναι μεγάλη.

Τμήμα αυτής την Παιδείας είναι η επιστήμη της ιστοριογραφίας. Τέκνο της ανάγκης, της εποχής, της συγκυρίας. Μας έδωσε συνθετικά έργα, σχήματα ερμηνευτικά και «νομιμοποιητικά», ικανά να στηρίζουν θεμιτές και αθέμιτες πλευρές των πολιτικών σχεδίων, να τα «νομιμοποιήσουν». Αποτέλεσε τμήμα ενός ευρύτερου πλέγματος γνώσεων, επιστημονικών και τεχνικών, που δημιούργησαν τον κόσμο, όπως σήμερα τον γνωρίζουμε. Ήταν κομμάτι αναπόσπαστο μιας κοσμογονίας.

Το είπαμε όμως και στην αρχή ότι η ιστορία δεν κινείται ευθύγραμμα. Εσωτερικές δυνάμεις, ανταγωνισμοί, υπονόμευσαν το κυρίαρχο αυτό σύστημα, φαινομενικά απρόσβλητο μέχρι εκείνο το μοιραίο καλοκαίρι του 1914. Ο κόσμος του 20ου αιώνα ήταν πολύπλοκος, ελάχιστα γοητευτικός. Τα μεγάλα ιστοριογραφικά σχήματα, παρασύρθηκαν μέσα στην πολύμορφη δίνη των σκληρών εποχών. Μέσα από αυτόν τον τραγικό αιώνα φτάσαμε στη δική μας εποχή. Είπαν πως η ιστορία τελείωσε, και,

από την πλευρά που το είπαν, δεν είπαν ψέματα. Τα οράματα για τον κόσμο του μέλλοντος, τα σχέδια γι' αυτόν, συρρικνώθηκαν, ναυάγησαν, ακυρώθηκαν. Ο κόσμος αλλάζει μέσα σε ένα τέλμα αμηχανίας ως προς τη συνειδητή υποδοχή των προσερχόμενων. Στον εικοστό πρώτο αιώνα πολύ λίγα πράγματα έχουν απομείνει από την αισιοδοξία του δέκατου ένατου. Και η ιστοριογραφία αμήχανη ακολουθεί και επηρεάζεται από τη γενική δυσπραγία. Γίνεται συλλεκτικό αντικείμενο, καταναλωτικό προϊόν ενίοτε, αυτά που μας σερβίρει η περίφημη επιτροπή του 1821, για να μην πάμε πολύ μακριά.

Μετά από μισό περίπου αιώνα ενασχόλησης με την ιστορία θα ήθελα να της προσφέρω κάτι περισσότερο. Μια αισιόδοξη νότα, μια εξήγηση του χθες που να αφήνει ελπίδες για το αύριο. Αυτό το αύριο που εμείς, οι άνθρωποι, μπορούμε να το οργανώσουμε με τον καλύτερο για εμάς τους ίδιους τρόπο.

- Σε ποιο βαθμό μπορούμε να καταλάβουμε την Οθωμανική κοινωνία με μια ανάλυση που βασίζεται στις ταξικές διαφορές; Σε συνέχεια του ερωτήματος: πόσο «ταξική» πιστεύετε ότι ήταν εντέλει η Ελληνική Επανάσταση;

Θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο να κατανοήσουμε το οτιδήποτε χωρίς να μελετήσουμε την κοινωνική, την ταξική διαστρωμάτωση. Το πρόβλημα εντοπίζεται στον τρόπο με τον οποίο θα προσεγγίσουμε το ζήτημα αυτό. Καθώς μιλούμε για έναν κόσμο που απέχει σημαντικά από τον δικό μας -όχι τόσο χρονικά, όσο «ιστορικά», με κριτήριο δηλαδή το πόσο άλλαξε το υλικό και το πνευματικό υπόστρωμα των ανθρώπινων κοινωνιών από τότε ως σήμερα- εύκολα μπορούμε να διολισθήσουμε σε σφάλματα κατανόησης: αυτό συμβαίνει όταν θέλουμε να αναλύσουμε εκείνο τον κόσμο με στοιχεία της δικής μας εποχής.

Ο οθωμανικός κόσμος στις αρχές του 19ου αιώνα είναι ένας κόσμος σε «μετάβαση». Δεν είναι κάτι που συμβαίνει μόνο σε αυτόν αλλά οπωσδήποτε είναι κάτι που επηρεάζεται από τις ειδικές συνθήκες που επικρατούν σε αυτόν. Το μεταβατικό, μέσα στη συγκυρία αυτή είναι σύνθετο. Δεν πρόκειται μόνο για τις μεταβολές στην ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής. Πρόκειται για την αλλαγή των ίδιων των μέσων παραγωγής. Περνούμε από μια φάση όπου η καλλιέργεια της γης στήριζε τα θεμέλια της οικονομίας και όπου η κατοχή, η ιδιοκτησία και η νομή της γης, διαμόρφωνε τους

όρους της ταξικής κυριαρχίας, σε μία φάση όπου το εμπόριο, το εμπορικό κεφάλαιο, έχει συσσωρευτεί σε βαθμό που να υπαγορεύει αλλαγές τόσο στην παραγωγική διαδικασία όσο και στην κοινωνική διαστρωμάτωση. Η μεγάλη έγγεια ιδιοκτησία - που υπηρετεί τη συσσώρευση κεφαλαίου διαμέσου των εμπορεύσιμων προϊόντων των «φυτειών»-, οφείλει πλέον να συνυπολογίσει την ισχύ της εκκολλαπτόμενης βιομηχανίας που έχουν τροφοδοτήσει και γιγαντώσει οι ναπολεόντειοι πόλεμοι.

Ετούτες οι γενικές αλλαγές διαπερνούν τον οθωμανικό χώρο και φυσικά συνταράσσουν τον συνυφασμένο με αυτόν, αλλά ακόμα πιο ευρύ με την προσθήκη της «διασποράς» ελληνισμό. Είναι η εποχή της συγκρότησης νέων οικονομικών, πολιτικών, κοινωνικών σε τελευταία ανάλυση χώρων. Δεν είναι οι εδώ αλλαγές ίδιες με της αντίστοιχες στην Αγγλία της εποχής, λόγου χάρη. Το κοινωνικό περιβάλλον είναι όμως και εδώ με τον τρόπο του ρευστό. Και πολύ δύσκολα μπορούμε να κατανοήσουμε τα τρέχοντα χωρίς να σκύψουμε πάνω από τα χαρακτηριστικά μιας κοινωνίας που αλλάζει.

- Σε μια εποχή Παλινόρθωσης του συντηρητισμού στην Ευρώπη και αντίθεσης των κραταιών δυνάμεων σε επαναστατικές ενέργειες και εξεγέρσεις, ποιο ήταν εκείνο το στοιχείο που διαφοροποίησε την ελληνική περίπτωση και κατέστησε δυνατή την Επανάσταση;

Η Παλινόρθωση δεν ήταν κάτι το μονολιθικό και το απόλυτο. Σε πολλές πτυχές της ήταν η ίδια ανατρεπτική. Στο Παρίσι και στη Βιέννη, στα Συνέδρια της Ιερής Συμμαχίας κατόπιν, οι ισχυροί αποφάσιζαν ποιος λαός, ποιο έθνος, δικαιούνταν ανεξαρτησία και ποια όχι, χάραζαν σύνορα, υπαγόρευαν μορφές διακυβέρνησης και καθεστώτα. Αυτές οι αποφάσεις δεν «πάγωναν» τον πολιτικό χώρο, δεν τον αδρανοποιούσαν. Πολλές ελπίδες μπορούσαν να εναποτεθούν στο επόμενο συνέδριο, στην επόμενη συνάντηση των μεγάλων. Η Θεία Πρόνοια που τους καθοδηγούσε τους διασφάλιζε το δικαίωμα να αλλάξουν γνώμη. Άρα η Παλινόρθωση εμπεριείχε αρκετή ρευστότητα και μέσα σε αυτή μπορούσαν να ανθήσουν προσδοκίες. Η Αόρατη Αρχή της Φιλικής προς τον κόσμο των ισχυρών έδειχνε.

Εξάλλου η ελληνική περίπτωση είχε κάτι το ιδιαίτερο. Εκδηλωνόταν στον οθωμανικό χώρο η τύχη του οποίου παρέμενε ανοιχτή στη μεταναπολεόντεια περίοδο. Η

Αυτοκρατορία κλυδωνιζόταν, κάτι θα έπρεπε να γίνει με αυτήν, όλοι το κατανοούσαν. Το τι θα γινόταν το ρύθμιζαν οι εσωτερικοί στη Συμμαχία ανταγωνισμοί και όχι μια προαποφασισμένη στάση απέναντι στην τύχη των Σουλτάνων.

Οι δε Έλληνες, ο Ελληνισμός, ήταν μια ισχυρή παρουσία μέσα στον οθωμανικό χώρο. Σε αντίθεση με τους άλλους βαλκάνιους λαούς, οι Έλληνες είχαν σημαντικό μερίδιο σε αυτό που θα μπορούσε να ονομαστεί οθωμανική αριστοκρατία. Στο πλαίσιο της τελευταίας οι ισχυρές οικογένειες στο Φανάρι είχαν ανάκτορα, αυλές, κρατικούς μηχανισμούς και διοικούσαν χώρες: τη Βλαχία και την Μολδαβία – δεν ήταν λίγο αυτό. Αποτελούσαν μέρος της διοικητικής μηχανής του οθωμανικού κράτους, ως Προύχοντες, ως Αρματωλοί, ως Προεστοί στις πόλεις, ως δημογεροντίες, ως εκκλησιαστικός, σχεδόν κρατικός, μηχανισμός στο πλαίσιο του Μιλέτ. Στον οικονομικό χώρο, στο εμπόριο και στη θάλασσα ήταν μια σταθερή παρουσία. Υπήρχαν κοινωνικές ομάδες αριστοκρατικές, με δικαίωμα στην πολιτική με άλλα λόγια.

Εξάλλου η περίοδος ήταν περιφερειακά επαναστατική. Η ευταξία της Ευρώπης εκφραζόταν ως αταξία γύρω από αυτήν. Η λατινική Αμερική απογαλακτιζόταν επαναστατικά και βίαια από την ισπανική της μητρόπολη. Αυτό είχε γίνει αποδεκτό και σε αυτό πρωτοστατούσε η Αγγλία. Οι δε Χούντες των λατινοαμερικάνικων πόλεων ήταν σαφώς λιγότερο αριστοκρατικές απ' ό,τι οι Υψηλάντηδες, οι Καποδίστριας ή ακόμα και οι Μαυρομυχαλαίοι, «μπέηδες» της Μάνης. Αυτοί ήταν μέσα στα όρια που έθετε η Παλινόρθωση, δεν ήταν απειλή γι' αυτήν.

- Αν η ύπαρξη και η δράση της Φιλικής Εταιρείας ήταν τόσο διαδεδομένη στην ελληνική επικράτεια όσο την εμφανίζετε κι εσείς στο βιβλίο σας, πώς εξηγείται η «αδράνεια» της Οθωμανικής Διοίκησης για τόσο πολύ καιρό; Πρόκειται για υποτίμηση των δυνατοτήτων των Ελλήνων ή για μια ενδογενή παθογένεια ενός πολύπλοκου και διασπασμένου μηχανισμού εξουσίας; Ή, τι άλλο;

Αναφερόμαστε στο οθωμανικό κράτος, στην οθωμανική διοίκηση σε μια πολύ δύσκολη γι' αυτήν εποχή. Θα ήταν υπερβολικό να ότι η Υψηλή Πύλη και οι τοπικές αρχές «αγνοούσαν» τα όσα οι Έλληνες προετοίμαζαν. Το ερώτημα ήταν τι θα

μπορούσαν να πράξουν. Κράτος με την έννοια τη σημερινή δεν υπάρχει. Η αυτοκρατορία διοικείται με ένα σύστημα «εργολαβιών», θα μπορούσαμε να πούμε, όπου η επίλυση των προβλημάτων «ανατίθεται» σε κάποιον αξιωματούχο, σε κάποιον Πασά. Ο τελευταίος, με πόρους που εν μέρει προέρχονται από την Πύλη, εν μέρει πρέπει να τους εξασφαλίσει ο ίδιος, αναλαμβάνει την όποια αποστολή.

Στην Αθήνα, άλλο παράδειγμα, οι ειδήσεις για αναβρασμό στα γύρω χωριά έπρεπε να αντιμετωπιστούν εκ των ενόντων: η «δημόσια» στρατιωτική δύναμη ήταν εξήντα Αλβανοί μισθοφόροι. Οργανώθηκε λοιπόν πολιτοφυλακή με τη συμμετοχή των χριστιανών και την πολύ λογική σκέψη ότι ουδείς εύπορος κάτοικος της πόλης, ανεξάρτητα από τον Θεό που πίστευε, θα ήθελε να δει ένοπλους ή άοπλους χωρικούς να εισβάλουν στην πόλη. Αυτή η απόφαση ήταν η ιδρυτική πράξη μιας από τις ελάχιστες περιπτώσεις εθελοντικής σύστασης «πολιτοφυλακής» στην Ελληνική Επανάσταση. Ας πάρουμε το παράδειγμα του Χουρσίτ. Με βάση τις πληροφορίες για επικείμενη αναστάτωση στην Πελοπόννησο στέλνεται διοικητής του Μωριά. Το βασικό του όπλο είναι η φήμη του. Εξάλλου σε λίγες μόλις εβδομάδες του ανατίθεται η εκστρατεία ενάντια στον Αλή Πασά στα Γιάννενα. Εύλογα οι υποψίες για ανατρεπτικές κινήσεις συνδέονται με την «αποστασία» του Αλή και επίσης εύλογα θεωρείται ότι η επίλυση του εκεί προβλήματος θα ηρεμήσει τον τόπο. Στον Μωριά αφήνει τοποτηρητές με εντολές να πάρουν μέτρα για αντιμετώπιση της όποιας εξέγερσης. Παρόμοιες διαταγές στέλνει και η Πύλη: να επισκευαστούν και να εφοδιαστούν τα κάστρα, να προσληφθούν μισθοφόροι κλπ. Οι διαταγές υπάρχουν, τα μέσα λείπουν. Είναι πρακτικά αδύνατο στην οθωμανική διοίκηση στην Τριπολιτσά να εξυπηρετήσει τις ανάγκες της εκστρατείας στα Γιάννενα και τις αντίστοιχες της στρατιωτικής προετοιμασίας του Μωριά. Μπροστά στην οργή του Πασά –στην περίπτωση που έμενε χωρίς εφόδια στην εκστρατεία του– και στην οργή του Σουλτάνου, οι τοποτηρητές αποφάσισαν ότι η πρώτη είναι πιο άμεσα επικίνδυνη. Οι προτεραιότητες στρέφονταν προς τα Γιάννενα. Τόσο μόνο μπορούσε να γίνει.

Στην Αθήνα, άλλο παράδειγμα, οι ειδήσεις για αναβρασμό στα γύρω χωριά έπρεπε να αντιμετωπιστούν εκ των ενόντων: η «δημόσια» στρατιωτική δύναμη ήταν εξήντα Αλβανοί μισθοφόροι. Οργανώθηκε λοιπόν πολιτοφυλακή με τη συμμετοχή των χριστιανών και την πολύ λογική σκέψη ότι ουδείς εύπορος κάτοικος της πόλης, ανεξάρτητα από τον Θεό που πίστευε, θα ήθελε να δει ένοπλους ή άοπλους χωρικούς

να εισβάλουν στην πόλη. Αυτή η απόφαση ήταν η ιδρυτική πράξη μιας από τις ελάχιστες περιπτώσεις εθελοντικής σύστασης «πολιτοφυλακής» στην Ελληνική Επανάσταση.

Για την Κωνσταντινούπολη ας μη συζητάμε. Οι εκεί συγκρούσεις μεταξύ μεταρρυθμιστών και συντηρητικών (Γενίτσαροι επικεφαλής) βρίσκονταν στο κατώφλι του εμφυλίου.

Τέλος, ας μην ξεχνούμε ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία βρισκόταν εκείνο τον καιρό έξω από το σχήμα της Ιερής Συμμαχίας, ένα είδος «απόβλητου» από τη χριστιανική Ευρώπη. Το τι ακριβώς σήμαινε αυτό στη διπλωματία και στις κινήσεις των ισχυρών της Δύσης απέναντι στον οθωμανικό κόσμο, δεν είχε ακόμα αποσαφηνιστεί. Ένα είδος Δαμόκλειας Σπάθης κρεμόταν πάνω από την Οθωμανική Αυτοκρατορία που παρέλυε πρωτοβουλίες και ενίσχυε φόβους και ανησυχίες κεντρικά και περιφερειακά.

- Μεγάλη σημασία δίνετε, στη φάση της «προετοιμασίας» της Επανάστασης, στον ρόλο που έπαιζαν οι δεισιδαιμονίες, οι θρησκόληπτες αφηγήσεις, τα λόγια υπαρκτών ή κι επινοημένων «προφητειών» στη δημιουργία επαναστατικού κλίματος, της πίστης σε έναν σκοπό, στην επιστροφή σε κάποιο «ένδοξο παρελθόν». Σε ποιο βαθμό η ανάδειξη τέτοιων στοιχείων, που έχουν να κάνουν με ιδέες, πεποιθήσεις, αντιλήψεις, ακόμη και με το ασυνείδητο των ανθρώπων, έρχεται σε αντίθεση με μια πιο υλιστική / οικονομική αντίληψη που βλέπει μόνο υλικές δυνάμεις πίσω από τις μεγάλες κινήσεις της Ιστορίας;

Η Επανάσταση είναι υπόθεση πολλών. Τίποτε δεν θα μπορούσε να συμβεί, τίποτε δεν θα μπορούσε να αλλάξει εάν τα γεγονότα διαδραματίζονταν σε έναν στενό κύκλο ανθρώπων, εκείνων που τα συμφέροντα, ή, αν προτιμάτε, οι ιδέες, ώθησαν στη λήψη πολιτικών πρωτοβουλιών και αποφάσεων. Βλέπουμε, και είναι απόλυτα φυσιολογικό αυτό, τους ηγέτες της Επανάστασης, είτε τον άρχοντα Υψηλάντη στο Ιάσιο είτε τον Μπέη Μαυρομιχάλη στην Καλαμάτα είτε τον Κολοκοτρώνη και τον Δικαίο στον Μωριά, να απευθύνονται πρώτα στους πολλούς, σε εκείνους που δεν φέρουν τίτλους και αξιώματα, που, μέσα στη μιζέρια τους, έχουν δυσδιάκριτα συμφέροντα, και που επιπλέον δεν ξέρουν γράμματα, δεν διαβάζουν. Σε αυτούς, τα συμβαίνοντα διαθλώνται μέσα από έναν λόγο προφορικό και ως εκ τούτου μεταβλητό και εύπλαστο, πάντοτε έτοιμο να διαβεί το κατώφλι του πραγματικού για να εισέλθει

στον φανταστικό χώρο που έχει οικοδομήσει γύρω τους ο λόγος του Θεού, όπως τον διαπλάθουν επίμονα οι εκπρόσωποί του. Η μάζα των αγροτών, των ποιμένων, των φτωχών, των άκληρων δεν έχει δικό της πολιτικό πρόγραμμα, και, αναγκαστικά δανείζεται αυτό των Ευαγγελίων, της Αποκάλυψης. Πρόκειται, όπως θα το έλεγαν ιστορικοί του σήμερα αναφερόμενοι σε παλαιότερες εποχές, για τον χώρο του «θρησκευτικού ανθρώπου».

Το βέβαιο είναι ότι μισούν, μισούν τη ζωή που κάνουν, τη μιζέρια τους, τον γείτονά τους, τον πλούσιο, τον ισχυρό, έχουν μια αόριστη ιδέα για αυτό που μισούν. Καμία σχέση δεν υπάρχει με καταστάσεις του εικοστού αιώνα όπου οι απόκληροι έχουν το δικό τους πρόγραμμα και τους δικούς τους μηχανισμούς πρόσβασης στην πολιτική.

Πώς θα εκφραστεί αυτό το αόριστο μίσος, αυτές οι θολές, πλην όμως παθιασμένες επιθυμίες, ευχές και προθέσεις. Διά του Ορθού Λόγου; Μα φυσικά διά του μυστικισμού, διά της προφητείας, μέσα από ένα κήρυγμα που, ενώ είναι ριζοσπαστικά πολιτικό, εκφράζεται με τρόπο μεταφυσικό, μαγικό αν θέλετε, παγανιστικό επίσης, για τα μέτρα και τα σταθμά του ορθόδοξου χριστιανικού δόγματος.

Και επειδή ο ρόλος των πολλών στα δρώμενα είναι η κινητήρια δύναμη των γεγονότων, επιτρέπει σε αυτά να συμβούν και να υπάρξουν. Γι' αυτό και στην ιστορική μας περιπλάνηση δεν επιτρέπεται να αφήσουμε ετούτες τις διεργασίες στο περιθώριο.

- Το βιβλίο σας ολοκληρώνεται με την Άλωση της Τριπολιτσάς, με μια περιεκτική και πλούσια περιγραφή των όσων προηγήθηκαν και έλαβαν χώρα μέσα στο τριήμερο κατά την άτακτη εισβολή των Ελλήνων στην πόλη, των σφαγών που ακολούθησαν κ.λπ. Επιχειρείτε, εν συντομία, μια ανάλυση των όσων έγιναν ως μια απόπειρα των «πολλών» να παρέμβουν, να ανατρέψουν τα «σχέδια» των λίγων (προυχόντων, κ.ά.), να λάβουν κι αυτοί μέρος στα οφέλη της επερχόμενης νίκης (λάφυρα κ.λπ.). Άλλοι ιστορικοί περιγράφουν όλο και συχνότερα την Τριπολιτσά ως Μαύρη Σελίδα της Ελληνικής Επανάστασης, ωσάν να επρόκειτο για μια μορφή πρώιμης «εθνοκάθαρσης». Σε ποιο βαθμό σας καλύπτουν τέτοιες αναλύσεις; Πώς μπορούμε να κατανοήσουμε σήμερα το δολοφονικό μένος, ακόμη κι απέναντι σε γυναικόπαιδα;

Τα όσα συνέβησαν στην Τριπολιτσά δεν είναι κάτι που εμφανίζεται για πρώτη φορά στην ιστορία. Το ζήτημα είναι απλό. Μια επανάσταση ανατρέπει την παλιά τάξη των πραγμάτων και στη θέση της αναδεικνύει μια νέα. Η καταστροφή της παλιάς τάξης αφήνει έκθετο το υλικό υπόστρωμα πάνω στο οποίο εδράζεται η κυριαρχία της. Στην περίπτωση του Μωριά στα 1821 τα «ορφανά» περιουσιακά στοιχεία είναι τα δύο τρίτα της καλλιεργήσιμης γης, η πλειονότητα των κοπαδιών, τα σπίτια των μουσουλμάνων και το περιεχόμενό τους και, προπαντός, ο δημόσιος και ιδιωτικός πλούτος -το περιεχόμενο της «αποθησαύρισης»- που, στο μεγαλύτερο τμήμα του βρίσκεται, μαζί με τους ιδιοκτήτες του κλεισμένος μέσα στα τείχη της πόλης.

Η διαδικασία «μεταβίβασης» του πλούτου αυτού στη νέα κατάσταση καθορίζει τα χαρακτηριστικά του νέου κοινωνικού και πολιτικού καθεστώτος που θα γεννήσει η Επανάσταση. Τυχόν «ομαλή» -στη βάση συνθηκών και συμβολαίων- μεταβίβαση του πλούτου αυτού στα άρχοντα στρώματα -σε Προύχοντες, στρατιωτικούς κλπ.- θα δημιουργούσε μια ισχυρή άρχουσα τάξη στην επαναστατημένη χώρα καθώς θα την απομάκρυνε υλικά και πολιτικά από τα λαϊκά στρώματα και -ίσως- από τους αυριανούς ανταγωνιστές της στην εξουσία: τους εφοπλιστές των νησιών ή τη στρατιωτική αριστοκρατία, τους «Αρματολούς» της Ρούμελης. Το πρώτο θύμα αυτής της ομαλής μεταβίβασης θα ήταν οι κοινωνικές σχέσεις, η τύχη και η θέση, με άλλα λόγια, των πολλών μέσα στη νέα κατάσταση.

Αυτό το καταλαβαίνουν οι πάντες, το καταλαβαίνουν οι είκοσι-είκοσι πέντε χιλιάδες αγρότες κυρίως που έχουν συγκεντρωθεί γύρω από την πόλη ως στρατός ή ως όχλος – η πραγματικότητα βρίσκεται κάπου ανάμεσα. Όταν μάλιστα οι διαπραγματεύσεις για ομαλή μεταβίβαση του πλούτου γίνονται φανερά και δημόσια αυτό σίγουρα δεν καθησυχάζει τους πολλούς. Γι' αυτούς όλη τούτη η ανατροπή είναι μια ευκαιρία να βελτιώσουν τη ζωή τους. Για τον λόγο αυτόν τινάζουν στον αέρα –με τη φοβερή τους έφοδο στην πόλη– τις «ομαλές» διεργασίες. Τη μεταβίβαση του πλούτου στους δικούς τους ισχυρούς.

Διαρπάζουν, όσα προφταίνουν και μπορούν, και σκοτώνουν. Γιατί σκοτώνουν; Γιατί η τυχόν επιβίωση των νικημένων τους αφήνει ανοιχτό το παράθυρο της «ομαλής μεταβίβασης». Ο παλιός ιδιοκτήτης ζωντανός μπορεί ακόμα να διαπραγματευτεί,

πεθαμένος όχι. Να θυμίσουμε ότι πέρα από τη «ρευστή» περιουσία των ισχυρών, υπάρχουν πλήθος υποχρεώσεις προς αυτούς: ενοίκια γης, γαιοπρόσοδοι, δάνεια κάθε μορφής και είδους. Όλα αυτά στα χέρια της νέας εξουσίας αποτελούσαν κίνδυνο για τους πολλούς. Η λύση, η θανάτωση των εχόντων αλλά και όσων βρίσκονταν γύρω τους. Μέσα στη φωτιά και στο χάος δεν υπήρχε χρόνος και διάθεση για οτιδήποτε πιο μεθοδικό.

Το εάν πρόκειται για Γενοκτονία (λένε σήμερα μερικοί Τούρκοι), εθνοκάθαρση ή κάτι άλλο αυτά είναι -εκ του πονηρού- ιδεοληψίες, ανοησίες και φληναφήματα της περιόδου που ακολούθησε το «τέλος της ιστορίας», εκεί στη δεκαετία μετά το 1990. Η ιστορία μεν τότε δεν τέλειωσε -πώς θα μπορούσε άλλωστε- αλλά η προσέγγιση και η ερμηνεία της διολίσθησαν πλησίστιες προς την, ψευδεπίγραφα ηθικοπλαστική, μεταφυσική.

* Ο Γιώργος Μαργαρίτης είναι καθηγητής Ιστορίας και συγγραφέας.

Δημοσιευμένο τις 26 Μαρτίου 2021 στο <https://bookpress.gr/sinenteuxeis/sinomilies/>